
Toposi v kritični analizi diskurza: raba in zloraba¹

Igor Ž. Žagar

Diskurzivno-zgodovinski pristop (DZP), za katerega nastanek je odgovorna Ruth Wodak (gl. Wodak, de Cillia, Reisigl in Liebhart, 1999; Wodak in van Dijk, 2000; Wodak in Chilton, 2005; Wodak in Meyer, 2006; Wodak, 2009), je ena najpomembnejših in najvplivnejših vej kritične analize diskurza (KAD). Njen (programski) pogled obsega vsaj tri medsebojno povezane vidike (Wodak, 2006: str. 65):

- »1. 'Besedilna oz. diskurzivno- imanentna kritika' si prizadeva odkriti notranje oz. diskurzivno-notranje strukture.
2. 'Družbeno-diagnostična kritika' se ukvarja z demistificirajočim razkrivanjem prepričevalnega oz. 'manipulativnega' značaja diskurzivnih praks.
3. Prognozična kritika prispeva k transformaciji in izboljšanju komunikacije.«

KAD, kot jo vidi Wodak,

»ne zanima vrednotenje, kaj je 'prav' ali 'narobe'. KAD /.../ si mora prizadevati za odločitve na vsaki točki raziskovanja, **te odločitve pa mora narediti transparentne**.² Poleg tega mora teoretično upravičiti, zakaj se določene interpretacije diskurzivnih dogodkov zdijo veljavnejše od drugih. Eden od metodičnih načinov, s katerimi lahko kritični analitik diskurza minimalizira tveganje svoje pristranskosti, je upoštevanje načela triangulacije. Tako je ena najvidnejših razlikovalnih potez DZP prav prizadevan-

1 Prva, poenostavljena in malce spremenjena, različica članka je bila objavljena v *Lodz Papers in Pragmatics* 6.1/2010, str. 3–27.

2 Vsi poudarki (krepki tisk) v članku so moji (IŽŽ).

je za delo z različnimi pristopi, in sicer multimetodično ter na osnovi raznolikosti podatkov kot tudi informacij o ozadju.« (Wodak, 2006: str. 74.)

Eden od pristopov, ki jih DZP uporablja pri svojem načelu triangulacije, je teorija argumentacije, natančneje, teorija *toposov*. V pričujočem članku me bodo zanimala naslednja vprašanja: kako in na kakšen način se *toposi* in, posledično, teorija argumentacije uporabljajo v DZP kot eni najvplivnejših šol KAD? Drugi pristopi (npr. Fairclough, 1995, 2000, 2003; van Leeuwen, 2004, 2008; van Leeuwen in Kress, 2006) *toposov* namreč sploh ne uporabljajo. Ali takšna uporaba dejansko minimalizira tveganje pristranskosti in, posledično, ali takšna uporaba *toposov* dejansko upošteva načelo triangulacije?

Argumentacija in KAD

Znotraj teorije argumentacije, nadaljuje Wodak,

»lahko *topose* /.../ opišemo kot dele argumentacije, pripadajoče obveznim, bodisi eksplicitnim bodisi izpeljanim premisam. So z vsebino povezane utemeljitve oz. 'pravila sklepanja', ki povezujejo argument oz. argumente s sklepom, trditvijo. Kot taki upravičujejo prehod od argumenta oz. argumentov k sklepu.« (Kienpointner, 1992: 194, citirano v Wodak, 2006: str. 65.)

Natanko isto definicijo³ lahko najdemo v *The Discursive Construction of National Identity* (Wodak, de Cillia, Reisigl in Liebhart, 1999: str. 34), v *Discourse and Discrimination* (Reisigl in Wodak, 2001: str. 75), v *The Discourse of Politics in Action* (Wodak, 2009: str. 42), v poglavju Michala Krzyzanowskega »On the 'Europeanisation' of Identity Constructions in Polish Political Discourse after 1989«, objavljenem v *Discourse and Transformation in Central and Eastern Europe* (Galasinska in Krzyzanowski, 2009: str. 102), in v članku Johna E. Richardsona (v soavtorstvu z R. Wodak) »The Impact of Visual Racism: Visual Arguments in Political Leaflets of Austrian and British Far-right Parties«, predstavljenem na beneški konferenci o argumentaciji l. 2008.⁴ Poleg zgornje definicije Richardson govori tudi o *toposih* kot o »zbiralnikih *posplošenih ključnih idej*, iz katerih lahko izpeljujemo specifične izjave oz. argumente«.

3 Treba je opozoriti, da je Kienpointnerjeva definicija hibridna, saj določene elemente iz Toulmina (1958) cepi na aristotelovske temelje.

4 Članek je bil kasneje objavljen v *Critical Discourse Studies* 6.4 (2009), in sicer pod naslovom »Recontextualising fascist ideologies of the past: right-wing discourses on employment and nativism in Austria and the United Kingdom«. V pričujočem članku se sklicujem na rokopišno različico.

Obe definiciji, presenetljivo, koncept *toposa* jemljeta kot nekaj samo po sebi očitnega, splošno znanega in široko uporabljaneega, kot so, na primer, besede *krub*, *miza*, *motor*, *pisati*, *pospravljati* in mnogo drugih vsakodnevni očitnosti. Vendar pa je *topos* eden najbolj kontroverznih, celo nejasnih, konceptov v zgodovini retorike in argumentacije, kot bom pokazal v pričujočem članku.

Glede na navedene trditve bi se lahko vprašali tudi o namenu in (ontološkem) statusu obeh definicij v DZP: So *toposi* »z vsebino povezane utemeljitve (*warrants*)« ali pač »posplošene ključne ideje«? Utemeljitev so namreč mnogo več kot zgolj (posplošene) ideje; da lahko zagotovijo prehod od argumenta k sklepu, ni dovolj le, da so »posplošene ideje«, pač pa morajo izkazovati mnogo več, in sicer določeno strukturo oz. mehanizem v obliki navodila ali pravila. Nasprotno pa idejam oz. posplošenim idejam manjka vsaj neka vrsta mehanizma, za katerega se zdi, da ga utemeljitve imajo, če naj sploh bodo zmožne povezati argument s sklepom.

Oglejmo si to kompleksno problematiko korak za korakom.

Kako KAD topose poišče ...

V na začetku članka omenjenih publikacijah lahko najdemo sezname *toposov*. V poglavju »The Discourse-Historical Approach« (Wodak, 2006: str. 74) tako beremo, da »se *analize* tipičnih, z vsebino povezanih, argumentativnih shem lahko izpeljejo na podlagi seznama *toposov*, čeprav nepopolnega in ne vedno izključujočega,« kot je naslednji:

1. Uporabnost, prednost,
2. Neuporabnost, pomanjkljivost,
3. Definicija, interpretacija imena,
4. Nevarnost in grožnja,
5. Humanitarizem,
6. Pravica,
7. Odgovornost,
8. Obremenitev, tehtanje,
9. Finance,
10. Resničnost,
11. Številke,
12. Pravo in pravičnost,
13. Zgodovina,
14. Kultura,
15. Zloraba.

V Richardsonu (2008: str. 4) naletimo na natanko isti seznam *toposov*, le da so tokrat karakterizirani kot »najobičajnejši skupni *toposi*, ki jih uporabljamo, ko pišemo ali govorimo o 'drugih'«, konkretno o migrantih.

V *The Discourse of Politics in Action* (Wodak, 2009: str. 44) najdemo tale seznam »najobičajnejših skupnih *toposov*, ki jih uporabljamo pri *po-gajanjih o specifični agendi na sestankih oz. ko skušamo prepričati občinstvo o nekogaršnjih interesih, predstavah ali stališčih*«:

1. *Topos* obremenitve/bremena,
2. *Topos* resničnosti,
3. *Topos* številke,
4. *Topos* zgodovine,
5. *Topos* avtoritete,
6. *Topos* grožnje,
7. *Topos* definicije,
8. *Topos* pravice,
9. *Topos* nujnosti.

V *The Discourse of Politics in Action* lahko najdemo tudi *topos* izziva, *topos* dejanskih stroškov širitve EU, *topos* pripadanja in *topos* »konstruiranja junaka«. Tukaj analize tipičnih in z vsebino povezanih argumentativnih shem, kot jih najdemo v diskurzu, niso le izpeljane »na podlagi seznama *toposov*«, ampak nekateri deli diskurza »pridobijo status *toposov*« (na primer, *topos* dejanskih stroškov ...).

Kar torej zadeva status *toposov*, se zdi, da smo prišli nekoliko dlje: ne gre le za seznam *toposov*, ki lahko služi za podlago analizi; na seznam lahko dodamo še več *toposov*. Obenem lahko upravičeno domnevamo, da če lahko *topose* na seznam dodajamo, jih verjetno lahko z njega tudi umikamo. Na žalost pa v publikacijah, ki sem jih navedel, ne najdemo nobenih epistemoloških ali metodoloških kriterijev o tem, kako lahko to storimo, namreč zakaj, kdaj in kako lahko določene *topose* na seznam dodamo oz. zakaj, kdaj in kako jih lahko s seznama umaknemo.⁵

Najbolj nenavaden seznam *toposov* brez dvoma najdemo v članku M. Krzyzanowskega (2009: str. 103), ki vsebuje »seznam *toposov, identificiranih v ustreznih korpusih*« (nacionalnem (poljskem) in evropskem – IŽŽ). Tule so:

Toposi v nacionalnem korpusu:

1. *Topos* nacionalne edinstvenosti,
2. *Topos* definicije nacionalne vloge,

5 Da niti ne omenjamo dejstva, da kakega teoretičnega pojasnila, zakaj morajo tovrstni sezname sploh obstajati, ni, kakor tudi nikjer ne najdemo opisa postopka za preverjanje možnih argumentativnih shem »na podlagi seznama *toposov*«.

3. *Topos* nacionalne zgodovine,
4. *Topos* Vzhoda in Zahoda,
5. *Topos* preteklosti in prihodnosti,
6. Modernizacijski *topos*,
7. *Topos* EU kot nacionalne nujnosti,
8. *Topos* EU kot nacionalnega preizkusa,
9. *Topos* organskega dela,
10. *Topos* poljskega pragmatizma in evrorealizma.

Toposi v evropskem korpusu:

1. *Topos* diverzitete v Evropi,
2. *Topos* evropske zgodovine in dediščine,
3. *Topos* evropskih vrednot,
4. *Topos* evropske enotnosti,
5. *Topos* Evrope različnih hitrosti,
6. *Topos* jedra in periferije,
7. *Topos* evropske in nacionalne identitete,
8. *Topos* Evrope kot bodoče usmerjenosti,
9. Modernizacijski *topos*,
10. *Topos* poljskega nacionalnega poslanstva v Evropski uniji,
11. *Topos* pridružitve EU za vsako ceno,
12. *Topos* prednostne obravnave.

Kako so bili ti *toposi* »identificirani« in kaj jih kvalificira kot »*topose*«, iz besedila ne izvemo. Ali torej morda obstaja še kakšen seznam, s pomočjo katerega so bili identificirani? Če obstaja, se mora močno razlikovati od pravkar omenjenih seznamov. Morda pa obstaja več različnih seznamov? In če jih je več, kdo jih sestavlja? Kdaj, kje, zlasti pa s *kakšnim namenom* in *kako*? Ali obstaja kaka mreža, konceptualna oz. na kak drugi način epistemološka in/ali metodološka, ki je pri tem lahko v pomoč? In če obstaja, kje lahko to mrežo najdemo? In kako je bila sploh konceptualno konstruirana? Če pa takšne mreže ni, kako sploh lahko pridemo do vseh teh različnih seznamov *toposov*? S kazuistiko, intuicijo, morda z žrebom? So toposi univerzalni, zgolj splošni ali morda samo naključni?

Če sodimo na podlagi seznamov, ki smo si jih pravkar ogledali, pravil oz. kriterijev ni; zdi se, da je edino metodološko pravilo – vse je dovoljeno.⁶ Če pa je temu tako, zakaj potem KAD potrebuje triangulacijo? In kaj

6 Zanimivo je, da je v svojem plenarnem predavanju na konferenci CADAAD 2008 (Univerza v Hertfordshireu) Teun van Dijk poudaril: »KAD ni metoda, KAD ni teorija /.../ KAD je nekaj takega kot gibanje, gibanje kritičnih znanstvenikov.« Toda nato je dodal: »Uporabljajo vse metode, ki jih poznajo različna področja in šole analize diskurza (glej: <http://www.viddler.com/explore/cadaad/videos/4/>; 5. in 6. minuta).«
»Vse je dovoljeno« gre tako interpretirati in razumeti v mnogo ožjem smislu, in sicer kot

se je zgodilo z načelom, po katerem bi si KAD »morala prizadevati za odločitve na vsaki točki v raziskovanju samem, *te odločitve pa bi morala narediti transparentne*«?

Do sedaj smo videli identične in podobne svežnje *toposov* za različne namene oz. priložnosti; videli smo različne svežnje *toposov* za identične in podobne namene oz. priložnosti; videli smo različne svežnje *toposov* za različne priložnosti; in videli smo dokaj eksotične svežnje *toposov* za dokaj partikularne in edinstvene namene. To nas mora pripeljati do ključnega vprašanja: Je lahko *topos* oz. lahko postane *topos* res *karkoli*? In, posledično, do vprašanja: Kaj dejansko (tj. zgodovinsko) sploh je *topos*?

Preden skušamo odgovoriti na ti vprašanji, si oglejmo, kako KAD (natančneje ZDP) že omenjene *topose* uporablja v svojih delih.

... in kako KAD *topose* uporablja

V *Discourse and Discrimination* (Reisigl in Wodak, 2001: str. 75) kot tudi v »The Discourse-Historical Approach« (Wodak, 2006: str. 74) lahko, med drugimi, najdemo sledečo, povsem identično, definicijo *toposa* prednosti:

»*Topos* prednosti oz. uporabnosti je mogoče parafrazirati s pomočjo naslednjega pogojnika: če bo dejanje s specifičnega relevantnega gledišča uporabno, ga je treba izvesti /.../ Temu *toposu* pripadajo različni podtipi, na primer *topos* 'pro bono publico' ('v korist vseh'), *topos* 'pro bono nobis' ('v našo korist') in *topos* 'pro bono eorum' ('v njihovo korist').«

Definicija je nato ponazorjena (ne utemeljena ali razložena!) z naslednjim zgledom:

»V odloku dunajskih občinskih oblasti se zavrnitev dovoljenja za nastanitev glasi takole:

Zaradi zasebne in družinske situacije tožnice predstavlja zavrnitev zadevne prošnje precejšen vdor v njeno zasebno in družinsko življenje. Javni interes, ki nasprotuje dovoljenju za nastanitev, pa je treba ceniti močnejše od nasprotujočega zasebnega in družinskega interesa tožnice. Tako se je bilo treba odločiti skladno s to presojo.« (Reisigl in Wodak, 2001: str. 75.)

Če naj bi *topos* povezoval argument s sklepom, bi pričakovali, da bo sledila vsaj minimalna rekonstrukcija, namreč, kaj je v citiranem odlomku argument? Kaj je v citiranem odlomku sklep? Kako zgoraj omenjeni *topos*

»vsaka metoda je dovoljena«. Z drugimi besedami, če določen znanstvenik ali določena šola uporablja določeno metodo, je treba slediti pravilom in principom izbrane metode.

oba povezuje in kakšna je argumentativna analiza navedenega odlomka? Na žalost vsi ti elementi manjkajo; vse, kar je bralcu ponujeno, sta definicija in navedeni odlomek.

To pa je tudi osnovni vzorec funkcioniranja večine omenjenih del. Na začetku najdemo seznam *toposov* in kratek opis vsakega od njih (nekatera od citiranih del se izognejo celo temu koraku): najprej je podana parafraza določenega *toposa* (v pogojniku), sledi pa ji kratek diskurzivni odlomek (navadno iz medijev), ki parafrazo ponazori (v *The Discourse and Discrimination*, 2001: str. 75–80), a brez vsakršne eksplicitne rekonstrukcije možnih argumentov, sklepov ali *toposov*, ki naj bi v izbranem odlomku argument in sklep povezovali. Po takšnem kratkem »teoretičnem« uvodu se avtorji na različne *topose* skozi celotno knjigo sklicujejo le preko njihovih poimenovanj, kot da bi bilo na teh nekaj uvodnih straneh že vse razloženo.

Zanimivo je tudi opazovati, kako je funkcioniranje *toposov* opisano (zlasti v *Discourse and Discrimination*, ki je v tem pogledu najtemeljitejše delo ZDP): ko avtorji in avtorice govorijo o domnevni aplikaciji v različnih besedilih, so *toposi* večinoma »uporabljeni« (2001: str. 75) ali »najdeni« (2001: str. 76); ko se govori o možnih okvirih njihovih definicij, pa se jih tudi »izsledi (do pravila sklepanja)« (2001: str. 76) ali pa »temeljijo (na pogojnikih)« (2001: str. 77). Kako *toposi* »temeljijo na (pogojnikih)« ali kako se jih »izsledi (do pravila sklepanja)« in kako se tovrstne operacije sploh (lahko) nanašajo na argument(e) in sklep(e), ki naj bi jih *toposi* povezovali, ni pojasnjeno nikjer.

Oglejmo si še en zanimiv zgled, tokrat iz *The Discourse of Politics in Action* (Wodak, 2009: str. 97). V podrazdelku 4.1 Wodak raziskuje diskurzivno konstrukcijo identitete ČEP-ov,⁷ zlasti glede vprašanja, ali gledajo nase kot na Evropejce ali ne. Na koncu podrazdelka povzame:

»Med ČEP-i posebej ne izstopa nobena skupna lastnost; kljub temu pa večina ČEP-ov omenja, da si države članice delijo določeno kulturno, zgodovinsko in jezikovno bogastvo, ki jih povezuje, navkljub razlikam v specifičnostih; *ta topos diverzitete se pojavlja v večini uradnih govorov* (Weis, 2002). Med predikacijskimi strategijami, ki jih uporabljajo intervjuvanci, opazimo ponavljajoča se *sklicevanja* na skupno kulturo in preteklost (*topos zgodovine, tj. skupnih kulturnih, zgodovinskih in jezikovnih tradicij; podobni družbeni modeli*) in na skupno sedanjost ter prihodnost (tj. evropski družbeni model; 'dodana vrednost' biti enotni; pot za prihodnost). Nadalje, če identiteta do neke mere 'temelji na oblikovanju istosti in razlike (*topos razlike; strategija vzpostavljanja edinstvenosti*; Wodak et al., 1993: 36–43), to opazimo v pogostem sklicevanju na Evropo, zlasti na

7 Člani Evropskega parlamenta (IŽŽ).

njen družbeni model, kot na nekaj, kar ni ZDA ali Azija (najpogosteje Japonska) (*ibid.*).«

Pri poskusu rekonstrukcije »topološkega« dela te analize so omenjeni trije *toposi*: *topos* diverzitete, *topos* zgodovine in *topos* razlike. Na (predhodno omenjenem) seznamu *toposov* se, presenetljivo, nahaja samo *topos* zgodovine, ki je (skopo) pojasnjen na str. 44: »*Topos* zgodovine – ker zgodovina uči, da imajo specifična dejanja specifične posledice, moramo v specifični situaciji specifično dejanje izvršiti ali opustiti.« Odsotnost drugih dveh si verjetno lahko razložimo z naslednjim pojasnilom na straneh 42–43:

»Te *topose* so doslej raziskali v številnih raziskavah volilnih kampanj (Pelinika in Wodak 2002), parlamentarnih razprav (Wodak in van Dijk 2000), političnih dokumentov (Reisigl in Wodak 2000), 'glasov migrantov' (Krzyzanowski in Wodak 2008), vizualne argumentacije na volilnih plakatih in v sloganih (Richardson in Wodak, rokopis) ter v raziskavah medijskega poročanja (Baker idr. 2008).«

Toda raziskava »vizualne argumentacije na volilnih plakatih in v sloganih«, na primer, o (teh) *toposih* sploh ne razpravlja; predstavljeni so *kot fiksni seznam imen toposov*, brez vsakršne razlage njihovega funkcioniranja, medtem ko se avtorja (Richardson in Wodak) občasno sklicujeta le na njihova imena – ne na mehanizem njihovega funkcioniranja! –, tako kot to počne Wodak tudi v zgornjem zgledu iz *The Discourse of Politics in Action*.

Povzemimo: če naj *topos* služi namenu povezovanja argumenta s sklepom, kot našeta dela izrecno ponavljajo, bi pričakovali vsaj minimalno rekonstrukcijo argumentacije, vendar je ni. Tisto, kar je, pa bi lahko opisali (le) kot sklicevanje na *topose*, njihovo evociranje ali enostavno njihovo omenjanje, za kar se večinoma zdi, da služi predvsem namenu legitimiranja morebitne predhodne diskurzivne in/ali besedilne analize, v pogledu argumentativne analize pa ne prinaša nikakršne analitične ali teoretične dodane vrednosti.

Ko pravim rekonstrukcija, s tem mislim na vsaj minimalno silogistično oz. entimemično strukturo spodnjega tipa. Kot zgled uporabljam še eno temo iz *The Discourse of Politics in Action* (Wodak, 2009: str. 132–142), in sicer težavo s širitvijo EU, kot o njej razpravljajo ČEP-i:

- 1) Če kako dejanje stane preveč denarja, moramo težiti k dejanjem, ki zmanjšujejo stroške. (*Topos*, ki povezuje argument s sklepom)
- 2) Širitev EU stane preveč denarja. (Argument)

3) Širitev EU bi bilo potrebno ustaviti/upočasniti/ ... (Sklep)

Resnično zgleden primer takšnega (neutemeljenega in neutemeljevalnega) lova na *topose* je analiza, ki jo najdemo v Krzyzanowski (2009: str. 104). Avtor najprej navede zgled iz enega od svojih korpusov, nato pa predstavi analizo. Tule je primer:

»Kot je rekel general de Gaulle, 'geografije se ne da spreminjati, spreminja se lahko le geopolitika'. Dva diktatorja, Hitler in Stalin, sta spreminjala našo geografijo. Kljub temu smo v zadnjih letih s pomočjo demokratičnih institucij Zahoda, pa tudi zahvaljujoč demokratičnemu prepovedu na Vzhodu, sami spreminjali našo geopolitiko. Naša trenutna prizadevanja za pridružitve NATU in Evropski uniji, naš trud ustvariti nove obrise regionalne politike, bodo sicer videli kot ključne, pa vendar le kot fragmente konstrukcije novega, pravičnega in trdno zasnovanega evropskega reda (PS-13: 2).«

Tole pa je analiza:

»Dejstvo, da se diskurz skliče na *nacionalno* in ne na kakšno drugo obliko zgodovine, predstavlja poskus, tipičen za konstrukcijo nacionalnih identitet in identifikacij. Poleg tega *topos Vzhoda in Zahoda* poudarja še en strogo racionalen vidik prvega obravnavanega korpusa. Vključuje niz elementov iz političnega jezika predl. 1989, ki je zelo močno poudarjal razlike, obstoječe med evropskim Vzhodom in Zahodom, in ki je utrjeval delitve, ki jih je vpeljal geopolitični red po drugi svetovni vojni. Skladno s tem si ta *topos prizadeva* (!) za edinstveno umestitev Poljske nad delitve Vzhoda in Zahoda in tako (*vračajoč se* (!) v *topos nacionalne edinstvenosti*) utrjuje privlačnost Poljske nasproti Evropski uniji: *argumentira* (!), da ima Poljska edinstveno vlogo kot 'most' med evropskim Vzhodom in Zahodom. *Topos preteklosti in prihodnosti* prav tako *konstruira* (!) poljske nacionalne identifikacije, vendar znotraj dihotomije med kolektivnim 'razponom izkušenj' in 'obzorjem pričakovanj' (Koselleck 1989). Medtem ko je ta *topos* uporabljen z namenom poudariti, da je bila poljska preteklost morda sicer res težavna in negativna /.../, pa *vztraja* (!), da bo poljska 'evropska' prihodnost skoraj v celoti pozitivna in mirna.

Za razliko od prej *razdelanih* (*sic!*) *toposov*, *topos modernizacije* jasno izstopa in *sega preko* (!) konstrukcij nacionalne identifikacije. Večinoma *se osredotoča* (!) na predstavljanje Evropske unije kot nosilke neke edinstvene modernizacijske sile, ki bo pomagala reformirati poljsko državo in družbo. *Topos modernizacije* je torej pogosto vezan s *toposom EU kot nacionalne nujnosti* in s *toposom EU kot nacionalnega preizkusa*, ki oba na podoban način konstruirata 'moč' Unije nad Poljsko. Z impliciranjem, da

Unijo karakterizirajo nekakšna edinstvena načela in standardi družbene in politične organizacije /.../, *topos* modernizacije, v nasprotju s prejšnjimi, konstruira zelo pozitivno podobo Unije na škodo Poljske, ki je prikazana negativno.«

Presenetljivo, izvemo, da so *toposi* v tem precej dolgem odlomku »razdelani«, medtem ko se jih Krzyzanowski vsebinsko in funkcionalno niti ne dotakne, kaj šele da bi jih definiral ali opisal možen vzorec njihovega funkcioniranja (kot to, na primer, naredita Reisigl in Wodak v prvem delu *Discourse and Discrimination*). V tej »analizi« besede in izrazi, poimenovani kot *toposi*, ne le da ne služijo povezovanju argumentov in sklepov, ampak delujejo povsem po svoje: lahko so argumenti ali sklepi, včasih celo oboje. Pravzaprav je precej težko ugotoviti, kaj bi v tem besedilu sploh lahko bili argumenti in sklepi. Še več, domnevni *toposi* so jasno in odkrito antropomorfizirani, saj »si prizadevajo«, »se vračajo«, »argumentirajo«, »konstruirajo«, »vztrajajo«, »segajo preko« in »se osredotočajo« (če ostanemo pri citiranem delu članka), le stežka pa karkoli povezujejo.

V svojem vplivnem delu *Traité de l'argumentation – La nouvelle rhétorique* (1958/1983: str. 112–113) Chaim Perelman in Lucie Olbrechts-Tyteca z grenkobo komentirata degeneracijo retorike v teku zgodovine, toda to, kar smo pravkar videli v zgornjem navedku, ni le degeneracija, pač pa čista vulgarizacija in nedvoumna zloraba enega najpomembnejših in najbolj plodnih retoričnih konceptov. Potemtakem je verjetno skrajni čas, da odgovorimo na ključno vprašanje: Kaj (dejansko) so *toposi*?

Nazaj k temeljem: Aristotel in Cicero

Precej presenetljivo je, da nobeno od citiranih del niti omeni ne izvora *toposov*, namreč njihove ekstenzivne obravnave v mnogih delih, in glavnih avtorjev teh del, Aristotela in Cicerona. Kot je bilo že omenjeno, definicija, izposojena od Kienpointnerja (večinoma na način »copy-paste«), prav tako ne izhaja iz njunih del: gre za hibriden produkt, h kateremu je močno prispevalo delo Stephena Toulmina *The Uses of Argument*, objavljeno l. 1958. Vse to je še toliko bolj presenetljivo, saj je danes skoraj splošno znano (svojevrsten *topos*, če lahko tako rečem), da je za Aristotela *topos mesto*, kjer poiščemo argument (kar drži), razdelek, kjer zlahka najdemo *vrsto retoričnih argumentov* (kar prav tako drži), in da so ti argumenti na voljo za takojšnjo uporabo – kar je precejšen nesporazum. Po Aristotelu kot tudi po mnenju mnogih njegovih komentatorjev naj bi bili *toposi* dveh vrst: splošni oz. skupni *toposi*, primerni za uporabo povsod in kjerkoli, ne glede na situacijo, in specifični *toposi*, katerih aplikativnost je večinoma omejena na tri govorniške žanre (sodni, svetovalni in hvalni). Ali, kot pravi Ari-

stotel (Rh. 1358a31–32, 1.2.22): »S specifičnimi topikami mislim na trditve, lastne vsakemu razredu stvari, z univerzalnimi na tiste, ki so skupne vsem enako.«

Aristotelovski *topos* (dobesedno: »mesto«, »lokacija«) je *argumentativna shema*, ki dialektiku oz. retoriku omogoča konstrukcijo argumenta za dani sklep (dano trditev). Večina Aristotelovih interpretov vidi *topose* kot (osnovne) elemente za entimeme, retorične silogizme.⁸ Izvor uporabe *toposov* lahko izsledimo do zgodnjih retorikov (ki se jih večinoma imenuje *sofisti*), kot sta Protagora ali Gorgij. Toda medtem ko je bil v zgodnji retoriki *topos* res razumljen kot popoln vzorec oz. formula, že pripravljene argument, ki ga je mogoče uporabiti na določeni stopnji govora (z namenom povzročitve določenega učinka ali, še pomembneje, upravičitve določenega sklepa) – razumevanje, ki je prevladalo tudi z renesanso –, je večina aristotelovskih *toposov splošnih navodil*, ki dopuščajo izpeljavo sklepa *določene oblike (ne vsebine)* iz premis *določene oblike (ne vsebine)*.

Poglejmo seznam skupnih *toposov*, navadno pripisanih Aristotelu:⁹

Skupni <i>toposi</i>	Posebni <i>toposi</i>
Definicija	<i>Sodni</i>
Rod / Vrsta	<u>pravica (prav)</u>
(Raz)delitev	<u>krivica (narobe)</u>
Celota / Deli	<i>Posvetovalni</i>
Primerjava	<u>dobro</u>
Podobnost / Razlika	<u>nevredno</u>
Stopnja	<u>ugodno</u>
Odnos	<u>neugodno</u>
Vzrok / Učinek	<i>Ceremonialni (epideiktčni)</i>
Antecedens / Konsekvens	<u>vrлина (plemenitost)</u>
Nasprotja	<u>slabost (nizkotnost)</u>
Protislovja	
Okoliščine	
Mogoče / Nemogoče	
Preteklo dejstvo / Prihodnje dejstvo	
Pričevanje	
Avtoritete	
Priče	
Maksime oz. pregovori	

- 8 Pomembna in v tem pogledu več kot kredibilna izjema je Sara Rubinelli s svojo izvrstno in kar najbolj temeljito monografijo o toposih, *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*, Argumentation Library, Springer 2009.
- 9 Preglednica je ekstrapolirana in predelana različica toposov, ki jih najdemo v Aristotelovi *Rhetoric* B 23. Izposodil sem si jo z odlične spletne strani o retoriki, *Silva Rhetoricae* (<http://humanities.byu.edu/rhetoric/Silva.htm>).

Skupni <i>toposi</i>	Posebni <i>toposi</i>
<u>Govorice</u> <u>Zaobljube</u> <u>Dokumenti</u> <u>Pravo</u> <u>Precedens</u> <u>Nadnaravno</u> <u>Zapisi in povezave</u>	

In če jih primerjamo s seznamom njegovih kategorij iz *Metafizike*:

Substanca
 Kvantiteta
 Kvaliteta
 Odnos
 Prostor
 Čas
 Položaj
 Stanje
 Dejavnost
 Trpnost

postane precej očitno, da je Aristotel skupne topose izpeljal prav iz svojih kategorij. Medtem ko kategorije predstavljajo najsplošnejše in najosnovnejše odnose med različnimi entitetami v svetu in so, potemtakem, po naravi metafizične, skupni/splošni toposi predstavljajo najsplošnejše in najosnovnejše odnose med koncepti, pojmi oz. besedami, ki predstavljajo oz. denotirajo te različne entitete v svetu. Zaradi tega jih je Aristotel *lahko* predstavil kot »seznam« (čeravno v resnici ni šlo za seznam v smislu, v katerem izraz uporablja DZP): ker so tako zelo splošni, tako zelo osnovni, da *bi* jih *bilo mogoče* uporabiti v vsakem dejanju govora ali pisanja. To pa ne velja za DZP-jeve sezname *toposov*, o katerih smo govorili zgoraj: tamkajšnjih *toposov* ni mogoče uporabiti v kar vsaki situaciji, pač pa v dokaj partikularnih situacijah, posebej *topose*, ki jih je »identificiral« Krzyżanowski. Ni jih mogoče klasificirati kot skupne *topose*, pač pa prej kot specifične *topose*, kot nekaj, čemur je Aristotel rekel *idia*, kar bi v grobem lahko prevedli kot »tisto, kar ustreza ...«, »tisto, kar pripada ...«. Poleg tega »seznam« Aristotelovih skupnih *toposov* ni nastal, da bi z njim možni oz. prihodnji avtorji »preverjali svoje argumente«. Namen Aristotelovega »seznama« je bila splošna uporaba; nudil je zalogo možnih in potencialnih skupnih *toposov* za možne in potencialne prihodnje argumente in govore.

Nekaj osnovnih definicij

V nadaljevanju podajam kratek shematični in poenostavljeni pregled Aristotelove opredelitve mehanike in funkcioniranja *toposov* v njegovih *Topikah*, delu, ki je nastalo pred *Retoriko*. Začeti moramo, seveda, z nekaj definicijami.

Problemi – tisto, za kar gre, o čemer gre beseda – se izražajo s *propozicijami*. Vsaka *propozicija* sestoji iz *subjekta* in *predikata(-ov)*, ki pripada(jo) subjektu. Ti *predikati*, ki se jim navadno pravi *predikabilije*, so štirih vrst: *definicija*, *rod*, *lastnost* in *naključje*:

»*Definicija* je ubeseditev, ki nakazuje bistvo nečesa.« (T. I. v. 39–40)

»*Rod* je tisto, kar je predicirano v kategoriji bistva več stvarjem, ki se v vrsti razlikujejo.« (T. I. v. 32–33)

»*Lastnost* je nekaj, kar ne kaže bistva stvari, pač pa ji pripada samo po sebi in ji je predicirano na spremenljiv način.« (T. I. v. 19–21)

»*Naključje* je nekaj, kar ni nič od naštetega /.../, pa stvari še vedno pripada.« (T. I. v. 4–6)

To so teoretični in metodološki *predpogoji*, ki nas vodijo k *toposom*, ne pa še *toposi* sami! Da lahko iz bazena potencialnih propozicij izberemo predmetu ustrezajoče trditve, premise za konkretna, od konteksta odvisna *sklepanja*, potrebujemo *organa* oz. orodja. Aristotel razlikuje med štirimi:

»Sredstva, s katerimi bomo prišli do obilice sklepanj, so po številu štiri: 1) zagotovitev *propozicij*, 2) zmožnost razločevanja, v koliko smislih je uporabljen *določen izraz*, 3) odkritje *razlik* in 4) raziskovanje *podobnosti*.« (T. I. xiii. 21–26)

Strogo vzeto tudi tu še nimamo opraviti s *toposi*, čeprav imajo (različni avtorji) štiri *organa* kot tudi štiri *predikabilije* zelo pogosto in v mnogih interpretacijah¹⁰ že za *topose*.

Stvar bi v tem pogledu lahko še dodatno zapletlo dejstvo, da je Aristotel *topose* opisal kot »prazna mesta«, kjer lahko najdemo konkretne argumente za različne namene. In čeprav to zveni paradoksalno, je pravzaprav povsem razumljivo: če tista mesta ne bi bila prazna in s tem dopuščajoča svojo zapolnitev s konkretnimi vsebinami, pač pa že zapolnjena, preprosto ne bi bila več skupna (in splošna) in jih ne bi mogli več uporabljati ob vseh in vsakršnih tematikah, pač pa le ob tisti, ki je opisana in definirana s konkretno vsebino določene premise.

Aristotelove karakterizacije *toposa* so bile dvoumne – in bilo jih je mnogo, ne vselej medsebojno zelo konsistentnih. Poglejmo, na primer, tole (Rhet. 1403a17–28, 2.26.1): »Isti stvari pravim element in *topos*; kajti

10 Glej Rubinelli, 2009: str. 8–14.

element ali *topos* je razdelek, pod katerega pade mnogo entimemov.« Po-membno je poudariti, da Aristotel z »elementi« misli na splošno obliko, pod katero je lahko zajetih mnogo konkretnih entimemov istega tipa. Po tej definiciji je *topos* splošna argumentativna oblika oz. vzorec, konkretni argumenti pa primeri te splošne oblike. Ali kakor pravi *Auctor ad Herennium* (3–29.15ss): *loci*¹¹ so ozadje, konkretni argumenti pa *imagines* (podo-be) na tem ozadju.

V *Topikah* je Aristotel dejansko vzpostavil zelo kompleksno tipolo-gijo *toposov* s stotinami partikularnih *toposov*: v *Topikah* jih je približno 300, v *Retoriki* pa le 29.¹² Dva od najpomembnejših podtipov njegove tipolo-gije, podtipa, ki so ju skozi zgodovino kar najširše uporabljali, sta:

- a) *toposi*, ki zadevajo nasprotja, in
- b) *toposi*, ki zadevajo semantične odnose v povezavi z »bolj ali manj«.

Za razumevanje, kako naj bi *toposi* funkcionirali, navajam dva raz-vpita primera:

Ad a)

Če je dejanje Y zaželeno v odnosu do objekta X, nasprotnega dejanja Y' ne bi smeli odobravati v odnosu do istega objekta X.

To je *topos*, kot bi ga formuliral Aristotel. *Kar sledi*, pa je *njegova apli-kacija na konkretno tematiko*, ki lahko služi kot splošna premisa v *entime-mu* (*topos* te vloge nima): »Če je zaželeno delovati v prid prijateljev neko-ga, delovanja proti njegovim prijateljem ne bi smeli odobravati.«

Ad b)

Če neki predikat objektu X lahko pripišemo z večjo verjetnostjo kot objektu Y in je predikat v resnici pripisan Y, je lahko predikat s še večjo verjetnostjo pripisan X.

Še enkrat, *to je topos*. Sledi *pa njegova aplikacija na konkretno tema-tiko*, ki lahko služi kot splošna premisa v *entimemu* (*topos* te vloge nima): »Kdor tepe svojega očeta, še verjetneje tepe svojega soseda.«

Sedaj bi morali biti zmožni razlikovanja med dvema načinoma, na katera Aristotel uokvirja *topose* v svojih *Topikah*. Še več, *toposi* v *Topikah* so navadno sestavljeni iz dveh delov; vsebujejo navodilo, na osnovi tega na-vodila pa je formulirano pravilo. Na primer:

- 1) Navodila: »Preveri, ali je C D.«
- 2) Pravila: »Če je C D, potem bo B A.«

11 *Loci* je latinska različica, latinsko ime za *topoi*.

12 Vseh 29 *toposov* iz *Retorike* ni moč najti med 300 *toposi* iz *Topik*. O tem, od kod teh 29 *toposov* izhaja in kako je bil seznam sestavljen, obstaja dolgotrajna debata. Rubinelli (2009: str. 71–73) sklepa, da bi kriterij lahko bila njihova bolj ali manj »univerzalna aplikabilnost«.

Navodila navadno preverjajo odnose med štirimi *predikabilijami* (*definicija, rod, lastnost, naključje*), nakar se formulira neke vrste pravilo, ki lahko – ko ga apliciramo na določeno tematiko – služi kot splošna premisa *entimema*.

Kar je še posebej pomembno za našo tukajšnjo diskusijo (o uporabi *toposov* v kritični analizi diskurza), je možnost, da *lahko topose*, čeprav so bili primarno zamišljeni kot orodja za iskanje argumentov, *uporabljamo tudi za preverjanje danih argumentov*. To se zdi mnogo kritičnejši in produktivnejši postopek kot preverjanje hipotetičnih argumentov na podlagi vnaprejšnjega seznama *toposov*. Da pa lahko to sploh stori, mora analitik DZP najprej:

- 1) *jasno in nedvoumno identificirati argumente in sklepe v danem diskurzivnem odlomku* (to pomeni, pokazati, kaj naj bi bil argument in kaj sklep),
- 2) *pokazati, kako bi se lahko možni toposi nanašali na te argumente in sklepe*.

V delih DZP, navedenih v prvem delu pričujočega članka, ni bil storjen noben od obeh korakov.

Na pravkar prikazani način so bili *toposi* obravnavani v *Topikah*. Ko pa se od *Topik* premaknemo h kasnejši *Retoriki*, se soočimo s težavo, da sta uporaba in pomen *toposov* v Aristotelovi *Retoriki* mnogo bolj heterogena kot v *Topikah*. Poleg *toposov*, ki popolnoma ustrezajo opisu(-om) v *Topikah*, se v *Retoriki* tako nahaja tudi pomembna skupina *toposov*, ki *vsebujejo navodila za argumente, ki imajo ne le določeno obliko, pač pa tudi konkretni predikat*, na primer, da je nekaj dobro, častno, pravično itd.

Z Rimljani so *toposi* postali *loci*, Cicero pa jih dobesedno definira kot »dom vseh dokazov« (De Or. 2.166.2), »predalčke, v katerih so shranjeni argumenti« (Part. Or. 5.7–10) ali enostavno »skladišča argumentov« (Part. Or. 109.5–6). Poleg tega se njihovo število zmanjša od 300 v *Topikah* oz. 29 v *Retoriki* na največ 19, odvisno od tega, kako jih štejemo.

Čeprav je Ciceronov seznam v precejšnji, čeravno ne v popolni korelaciji z Aristotelovim seznamom iz *Retorike*, razdelek B 23, obstaja razlika v uporabi: Ciceronov seznam velja za *seznam konceptov*, ki lahko sprožijo *asociativni proces*, in ne za zbirko implicitnih pravil in nanje zvedljivih navodil, kakršna so *toposi* v Aristotelovih *Topikah*. Z drugimi besedami: Ciceronovi *loci* funkcionirajo večinoma kot *indikatorji tematike* in *loci communes* (v slovenskem prevodu: skupna mesta, obča mesta). Ali z besedami S. Rubinelli (2009: str. 107):

»*Locus communis* je že pripravljen argument, ki ga je moč, kot Cicero pravilno pripomni, prenesti /.../ na več podobnih primerov. Pridevnik

communis se potemtakem nanaša natanko na ekstenzivno aplikativnost te vrste argumentov, ne gre pa ga enačiti z ekstenzivno aplikativnostjo aristotelovskih *toposov* /.../. Slednji so »brez predmeta«, medtem ko prvi delujejo na mnogo specifičnejši ravni: učinkoviti so večinoma v sodnih, svetovalnih in hvalnih kontekstih.«

Toda to, da so že pripravljene, ne pomeni, da dokazujejo karkoli specifičnega v zvezi s preučevanim primerom oz. da slednjemu dodajajo kako dejstveno informacijo. Kot ponovno pravi S. Rubinelli (2009: str. 148):

»/.../ *locus communis* je že pripravljen argument. Ne usmerja konstrukcije nekega argumenta, ampak je lahko prenosljiv na več podobnih primerov, njegova glavna funkcija pa je postaviti občinstvo v ustrezni okvir razmišljanja.«

S tem se malce bolj približamo odgovoru na vprašanje, kako bi, morda, utegnili *topose* uporabljati v DZP. V delih, citiranih v pričujočem članku, avtorji v diskurzivnih odlomkih, ki jih analizirajo, nikoli ne konstruirajo oz. rekonstruirajo argumentov – navkljub dejstvu, da *topose* vedno znova definirajo kot utemeljitve, ki povezujejo argumente s sklepi: nanje v najboljšem primeru le napotujejo oz. namigujejo s kratkimi glosami. In ker do rekonstrukcije argumentov iz analiziranih konkretnih diskurzivnih odlomkov nikoli ne pride, lahko napotovanje oz. namigovanje na določene *topose*, sklicevanje nanje oz. njihovo omenjanje pravzaprav služi le namenu, ki ga Rubinellijeva opredeli kot »postaviti občinstvo v ustrezni okvir razmišljanja«. »Ustrezni okvir razmišljanja« bi v našem primeru – v razpravi o uporabi *toposov* v DZP – pomenil usmerjanje bračeve pozornosti k »splošno znani oz. obravnavani« temi, vendar brez eksplicitnega ubesedovanja oz. rekonstruiranja možnih argumentov in sklepov. Tako bralec nikoli ne more resnično vedeti, kaj natanko (katere argumente) so imeli avtorji v mislih in kaj natanko (katere trditve, sklepe) so želeli sporočiti.

Toposi, 2000 let kasneje

Skočimo zdaj od stare k novi retoriki in preskočimo več kot 2000 let degeneracije retorike, kot v svojem vplivnem delu *Traité de l'argumentation – La nouvelle rhétorique* pravi Perelman in Olbrecht-Tyteca.

Topose karakterizira prav njihova izrazita splošnost, pravi Perelman (1958/1983: str. 112–113), kar jih dela uporabne v vsaki situaciji. Ravno degeneracija retorike in pomanjkanje zanimanja za preučevanje mest sta pripeljala do nepričakovanih posledic, ko so »razvoji govornišтва«, kot jim ironično pravi, proti sreči, čutnosti, lenobi itd., ki so jih šolske vaje ponavljale *ad nauseam*, postali kvalificirani kot skupna mesta (*loci, topoi*), navkljub njihovemu izrazito partikularnemu značaju. S skupnimi mesti vse bolj in

bolj razumemo, nadaljuje Perelman, tisto, čemur je Giambattista Vico rekel »govorniška mesta«, da bi jih razlikoval od mest, obravnavanih v Aristotelovih *Topikah*. Dandanes skupna mesta karakterizira banalnost, ki ne izključuje izrazite specifičnosti in partikularnosti. Ta mesta niso nič več kot *aristotelovska skupna mesta, aplicirana na partikularne predmete*, sklene Perelman. Zaradi tega se pogosto pozabi, da skupna mesta tvorijo nepogrešljivo skladišče, v katerem bi moral *vsakdo, ki hoče prepričati druge*, najti tisto, kar išče.

In zdi se, da se natanko to dogaja tudi z DZP-jevim pristopom k *toposom*. Celo več, dela, navedena v prvem delu članka, dajejo vtis, da DZP pravzaprav ne uporablja aristotelovskih ali ciceronovskih *toposov*, ampak tako imenovane »literarne *topose*«, ki jih je razvil Ernst Robert Curtius v svojem delu *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter* (1990: str. 62–105, angleški prevod). Kaj je literarni *topos*? Na kratko, že ustne zgodovine, ki se prenašajo od prazgodovinskih družb dalje, vsebujejo literarne vidike, osebe oz. prizorišča, ki se pojavljajo znova in znova v zgodbah starodavnih civilizacij, v religioznih besedilih, umetnosti in še pogosteje v sodobnih zgodbah. Ti *ponavljajoči se, repetitivni motivi oz. leitmotivi* so literarni *toposi*. »Gre za intelektualne teme, *primerne za razvoj in modifikacijo v govornikovo zadovoljstvo*,« argumentira Curtius (1990: str. 70). In *toposi* so prav eden od izrazov, ki jih Wodak uporablja kot sinonime za *leitmotive* (2009: str. 119):

»Pri analizi posnetih in transkribiranih besedilnih zgledov se bom najprej osredotočila na leitmotive, ki se manifestirajo na različne načine: kot *toposi*, kot upravičevalne in legitimacijske strategije, kot pravila, ki strukturirajo konverzacijo in govorjenje, ali kot ponavljajoče se leksikalne enote /.../.«

Ta opis oz. definicijo se sicer zlahka zanemari in zavrne kot zelo splošno oz. površinsko, toda v *The Discursive Construction of National Identity*, kjer je navedenih 49 *toposov* (brez vsakršne navedbe vzorca funkcioniranja), lahko najdemo tudi (1999: str. 38–39) *locus amoenus* (*topos* idiličnega mesta) in *locus terribilis* (*topos* strašnega mesta). Ta dva *toposa* nimata prav nič opraviti s povezovanjem argumentov in sklepov, ampak sta literarna *toposa par excellence*, kot ju je formuliral in definiral E. R. Curtius.¹³ Da ne bo pomote: z literarnimi *toposi* ni nič narobe, le da *njihov namen ni povezovanje možnih argumentov z možnimi sklepi* in sta njihova uporabnost in analitična vrednost zelo omejena ...

V *Traité de l'argumentation – La nouvelle rhétorique* (Perelman, Olbrechts-Tyteca, 1958/1983: str. 113) *toposi* niso definirani kot mesta, ki skri-

13 Za jednat opis *locus amoenus* gl. Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Locus_amoenus.

vajo argumente, ampak kot zelo splošne premise, ki nam pomagajo graditi vrednote in hierarhije, nekaj, kar je Perelmana, čigar ozadje je bila sodna praksa, še posebej zanimalo. Toda *La nouvelle rhétorique* ima po mnenju nekaterih teoretikov argumentacije tri glavne pomanjkljivosti:

- 1) Perelman in Olbrechts-Tyteca ne razvijeta zadostnih kriterijev za razlikovanje med čvrstimi in šibkimi/napačnimi argumenti.
- 2) Redko navajata eksplicitne rekonstrukcije argumentov, navkljub njenemu jasno izraženemu namenu rekonstruiranja njihove notranje strukture.
- 3) Ne razvijeta sistematičnih kriterijev za razmejitev argumentativnih shem.

Z drugimi besedami: Perelman je *topose* pustil na nekako opisni ravni, natanko isto pa je mogoče reči za *diskurzivno-zgodovinski pristop* znotraj KAD.¹⁴ Je pa za razliko od DZP Perelman prispeval nekaj zelo zanimivih in pomembnih ugotovitev v zvezi z vlogo in uporabo toposov v sodobnih družbah. Argumentiral je (1958/1983: str. 114), da čeprav našo pozornost največkrat pritegnejo splošna mesta, obstaja neizpodbitno zanimanje za raziskovanje najbolj partikularnih mest, *ki so dominantna v različnih družbah in nam dopuščajo njihovo karakterizacijo*. Po drugi strani pa je izjemno, da lahko celo takrat, ko imamo opraviti z zelo splošnimi mesti, za vsako mesto najdemo nasprotno mesto: superiornosti trajnega, na primer, ki je klasično mesto, lahko zoperstavimo mesto negotovega, nečesa, kar traja le trenutek in ki je romantično mesto.

Takšna razdelitev nam daje *možnost karakterizacije družb*, ne le v odnosu do njihove naklonjenosti določenim vrednotam, pač pa tudi glede na intenzivnost pripadnosti enemu ali drugemu členu antitetičnega para.

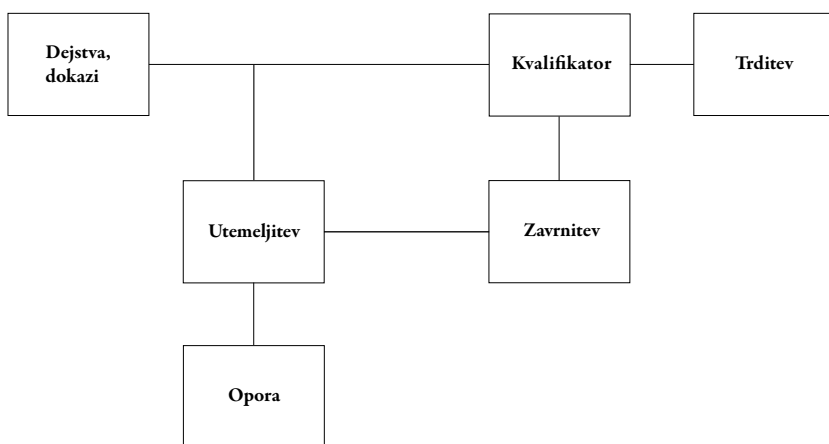
Kar zadeva zanimanje DZP za argumentacijo, povedano zveni kot dobra raziskovalna agenda, ki je tudi sicer skladna s teoretsko usmeritvijo DZP: ugotoviti, kakšni pogledi in vrednote so dominantni v različnih družbah in jih opredeliti *z rekonstrukcijo toposov, na katerih slonijo njihovi diskurzi*. Da pa bi lahko izpeljal takšno agendo – agendo, ki je dejansko zelo blizu DZP-jevi lastni agendi –, bi moral DZP zavreči sezname vnaprejšnjih *toposov*, ki nekako vnaprej lajšajo in legitimirajo argumentativno prizadevanje, in začeti z rekonstrukcijo *toposov* v konkretnih besedilih in diskurzih. Kako lahko DZP to doseže?

Toulmin: toposi kot utemeljitve

Zanimivo, istega leta, kot sta Perelman in Olbrechts-Tyteca objavila svoje delo *Traité de l'argumentation – La nouvelle rhétorique*, je Stephen To-

14 Seveda je treba poudariti, da DZP ni argumentativna teorija *per se*, pač pa argumentacijo (ali nekatere njene dele) le uporablja kot eno svojih orodij.

ulmin objavil svoje *Uses of Argument*, verjetno najpodrobnejšo preučitev delovanja *toposov*. »Zanimivo« pravim zato, ker Toulmin ne uporablja izrazov *topos* oz. *toposi* (*topoi*), pač pa nekoliko pravniški/sodni izraz »utemeljitev«. Razlog za to se zdi očiten: Toulmin skuša razmejiti različna »argumentativna polja«, vsa argumentativna polja pa, meni Toulmin, ne uporabljajo *toposov* kot svojih argumentativnih principov ali osnov argumentacije. Toulmin sklepa (1958/1995: str. 94–107), da če imamo izjavo oblike »Če D, potem T« – kjer D pomeni Dejstva oz. Dokaze, T pa Trditev oz. Sklep –, bi takšna Utemeljitev delovala kot most in pooblastila/utemeljila korak od D k T (kar tudi podrobneje pojasni, od kod črpa definicija *toposa* Manfreda Kienpointnerja: večinoma od Toulmina). Ker pa ima utemeljitev lahko omejeno aplikabilnost, Toulmin uvede Kvalifikatorje K, ki nakazujejo moč utemeljitve, in pogoje Zavrnitve Z, ki nakazujejo okoliščine, v katerih bi splošno avtoriteto Utemeljitev morali pustiti ob strani oz. jo omiliti/ošibiti. In končno: v primeru, da je utemeljitev na kakršenkoli način izzvana, potrebujemo tudi Oporo. Njegov diagram argumentacije oz. argumentiranja je videti takole:

Slika 1: Toulminova argumentativna shema.

Vredno je opozoriti, da imamo v Toulminovem diagramu opraviti z nekakšno »površinsko« in »globinsko« strukturo: medtem ko Dejstva in Trditev ostanejo »na površini«, kot je to primer v vsakodnevni komunikaciji, ostaja Utemeljitev – predvidoma zaradi svoje splošnosti – večinoma »pod površino« (tako kot *topos* v entimemih) in navadno splava »nad površino« le, ko jo skušamo rekonstruirati. In kako to naredimo, kako rekonstruiramo Utemeljitev?

Pri Toulminovi teoriji je privlačno in uporabno prav dejstvo, da nam nudi nekakšno natančno vódeno potovanje do središča (to je osnov in temeljev) *toposov* v šestih korakih, ne le v poenostavljenih treh (kot v primeru entimemov). Vse, kar Toulminova teorija zahteva, je, da indentificiramo Trditev oz. Stališče danega besedila oz. diskurza, nato pa ponudi sosledje petih, hierarhično urejenih, vprašanj, ki vas vodijo skozi argumentativni proces, od osnovne Trditve do (morebitne) Opre Utemeljitvi.

Če si tako ponovno ogledamo naš (pol)hipotetični zgled s *toposom* dejanskih stroškov širitve EU (Wodak, 2009: str. 132–142):

»1) Če specifično dejanje stane preveč denarja, moramo izvrševati dejanja, ki stroške zmanjšujejo.

2) Širitev EU stane preveč denarja.

 3) Širitev EU bi morali zaustaviti/upočasniti/ ...«

in ga razširimo v Toulminov model šestih korakov, bi dobili nekako tole:

Trditev: Širitev EU bi morali zaustaviti/upočasniti/...¹⁵

Na podlagi česa sklepate na to?

Dejstvo: Širitev EU stane preveč denarja.

Kako ste prišli do tega?

Utemeljitev: Če kako dejanje stane preveč denarja, potem moramo težiti k dejanjem, ki stroške zmanjšujejo.

Mar to vedno drži?

Zavrnitev: Ne vedno, na splošno/običajno/zelo pogosto pa. Razen če obstajajo še drugi razlogi/argumenti, ki so močnejši/pomembnejši/... (od denarja). V tem primeru utemeljitev ne drži.

Potem vaša trditev ne more biti tako dokončna?

Kvalifikator: Drži: le *običajno/ponavadi* je tako.

Zakaj pa ste potem sploh pomislili, da moramo,

če kako dejanje stane preveč denarja, težiti

k dejanjem, ki stroške zmanjšujejo?

Opora: Zgodovina EU kaže ...

...

...

Če bi analiza (besedilna analiza, diskurzivna analiza) potekala na ta način¹⁶ – apliciranje zgornje sheme na konkretne drobce diskurza vsakič,

15 Poševnice in tropičje, tudi v primeru Zavrnitve, nakazujejo, da je – pač odvisno od konkretne situacije – mogočih več različnih, na konkretno situacijo vezanih, argumentov.

16 Naša vzorčna analiza je, seveda, povsem hipotetična. Konkretna analiza bi potrebovala vnos konkretnih podatkov iz konkretnih diskurzivnih segmentov.

ko bi hoteli najti (izluščiti, razkriti, izpostaviti) *topose*, na katerih diskurz temelji –, bi sezname in liste *toposov*, čakajočih v ozadju, postali povsem nepomembni, neuporabni in nepotrebni (kot, pravzaprav, vedno že so, če se ne lotimo vsakokratne empirične analize). Tovrstno besedilno oz. topološko rudarjenje, če si lahko izposodim izraz iz računalniškega jezikoslovja, bi na površje prineslo besedilu oz. diskurzu *lastne topose*, ne že vnaprej določenih in lično urejenih v pregledne sezname; diskurzivna analiza je pač početje, kjer si neizogibno umažemo roke. Dosegli bi celo več, saj Toulminova shema dopušča možne izjeme oz. zavrnitve, ki nakazujejo, kje, kdaj in zakaj določen *topos ne velja*. Takšna rekonstrukcija lahko torej ponudi mnogo kompleksnejšo obravnavo raziskovanih diskurzivnih segmentov kot tridelni entimemi oz. statični in rigidni sezname *toposov*, pripravljeni vnaprej.

Namesto zaključka

Če DZP torej resnično želi slediti načelu triangulacije, kot smo ga povzeli na začetku članka, izbirati in odločati na vsaki točki raziskave same in hkrati narediti te izbire in odločitve transparentne, bi bila odločitev za vse te korake pri **iskanju** *toposov* v konkretnih besedilih edina legitimna stvar, ki jo mora kredibilni in kompetentni analitik narediti. Pod pogojem, seveda, da DZP želi v svojo agendo vključiti *konkretno in kompleksno* argumentativno *analizo*, ne le bolj ali manj naključnih omemb imen konceptov, ki jih argumentativna analiza sicer uporablja.

Literatura

- Aristotle (1989) *Topica*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- (1991) *Art of Rhetoric*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Cicero (1988) *De Oratore*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- (1992) *De Partitione Oratoria*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- (2003) *Topica*. Oxford: Oxford University Press.
- Curtius, R. E. (1990) *European Literature and the Latin Middle Ages*. New Jersey: Princeton University Press.
- Fairclough, N. (1995) *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Harlow: Longman.
- (2000) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- (2003) *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London/New York: Routledge.

- Galasinska, A., Krzyzanowski, M. (ur.) (2009) *Discourse and Transformation in Central and Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kienpointner, M. (1992) *Alltagslogik*. Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommannholzboog.
- Krzyzanowsky, M. (2009) On the 'Europeanisation' of Identity Constructions in Polish Political Discourse after 1989. V Galasinska, A., Krzyzanowski, M. (ur.). *Discourse and Transformation in Central and Eastern Europe*. Macmillan, Basingstoke: Palgrave.
- Perelman, Ch., Olbrechts-Tyteca, L. (1953/1983) *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.
- Reisigl, M., Wodak, R. (2001) *Discourse and Discrimination. Rhetoric of Racism and Antisemitism*. London/New York: Routledge.
- Richardson, J. E. (2004) *(Mis)Representing Islam: The Racism and Rhetoric of British Broadsheet Newspapers*. Amsterdam: John Benjamins.
- Richardson, J. E., Wodak, R. (2008) The Impact of Visual Racism: Visual Arguments in Political Leaflets of Austrian and British Far-right Parties. Rokopis.
- Rubinelli, S. (2009) *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Berlin: Springer.
- Toulmin, S. (1953/1995) *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Leeuwen, Th. (2004) *Introducing Social Semiotics*. London/New York: Routledge.
- (2008) *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Leeuwen, Th., Kress, G. (2006) *Reading Images. The Grammar of Visual Design*, London/New York: Routledge.
- Wodak, R. (2009) *The Discourse of Politics in Action*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R., Chilton, R. (ur.) (2005) *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Wodak, R., Meyer, M. (ur.) (2006) *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
- Wodak, R., van Dijk, T. (ur.) (2000) *Racism at the Top*. Klagenfurt: Drava.
- Wodak, R., de Cillia, R., Reisigl, M., Liebhart, K. (1999) *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Žagar, I. Ž. (2010) *Topoi in Critical Discourse Analysis. Lodz Papers in Pragmatics* 6.1/2010, str. 3–27.